

บทที่ 3

เครือข่ายการเรียนรู้

3.1 นิยามของแนวคิดเครือข่ายการเรียนรู้

แนวคิดเครือข่ายการเรียนรู้ได้รับความสนใจและมีความสำคัญตั้งแต่ปี 2531 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นผลมาจากการดำเนินการทบทวนแผนการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2520 และการศึกษาแนวทางสำหรับการพัฒนาการศึกษาในอนาคตให้เอื้อต่อการพัฒนาประเทศ ที่จัดโครงสร้างของระบบการศึกษาในลักษณะที่ยืดหยุ่น และเป็นเครือข่ายของการเรียนรู้ ทั้งนี้เพื่อให้ครอบคลุมหลักการการจัดการศึกษาที่สำคัญ 4 ประการ คือ ความกว้างขวาง และเป็นธรรมชาติ ความสมดุล ความสอดคล้อง และความหลากหลาย โดยเครือข่ายการเรียนรู้เป็นประเด็นทางการศึกษาที่มีผู้สนใจ และนิยามความหมายไว้ อาทิ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2538) ให้ความหมายว่า “เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของคนทุกเพศทุกวัย ในลักษณะที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โดยอาศัยองค์ความรู้เดิมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน และมีการประยุกต์ใช้วิทยาการสมัยใหม่ด้วยความเหมาะสม มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อแก้ปัญหาร่วมกัน”

ปารีชาติ วลัยเสถียรและคณะ (2543) ให้นิยามของเครือข่ายการเรียนรู้ว่า เป็นการรวมกลุ่มสู่การเป็นเครือข่ายเพื่อสร้างพลังในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาหรือสร้างพลังในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ มีลักษณะคล้ายเครือข่ายในสมองซึ่งโครงสร้างทำให้เกิดความรู้สูง อันจำเป็นต่อการดำรงชีวิตรอด และมีวิวัฒนาการเหมือนกับโครงสร้างสมองขึ้นไปเรื่อยๆ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของชุมชนไปสู่ชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Learning Society) ซึ่งสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องจึงสามารถปรับตัวเข้าสู่สภาวะสมดุลได้

กรมการพัฒนาชุมชน (2547) อธิบายความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ว่า เป็นกลุ่มของคน กลุ่ม หรือองค์กรที่มีความสมัครใจในการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข่าวสารความรู้ ประสบการณ์ระหว่างกันหรือลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน มีความสัมพันธ์ในหลายๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยมีการจัดรูปแบบที่เป็นกลไกขับเคลื่อนเชื่อมโยงกิจกรรมร่วมกัน กิจกรรมเครือข่ายต้องมีความเท่าเทียมกัน และตระหนักเห็นร่วมกันในด้านเป้าหมายและแผนงาน

สนธยา พลศรี (2550) ได้ให้ความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ว่า หมายถึง ความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกซึ่งอาจจะเป็นบุคคลกับบุคคล กลุ่มกับกลุ่ม องค์กรกับองค์กร องค์กรกับชุมชนอื่นๆ เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ทรัพยากรสนับสนุนส่งเสริมและร่วมกันดำเนินกิจกรรมของสมาชิกให้ประสบความสำเร็จ ต่อเนื่องบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันด้วยความเป็นกัลยาณมิตรและเอื้ออาทรต่อกัน

เมื่อพิจารณาจากความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ที่กล่าวมาแล้ว สรุปได้ว่า เครือข่ายการเรียนรู้หมายถึง ภาวเครือข่ายซึ่งอาจเป็นกลุ่มคน องค์กร ชุมชน หน่วยงาน ที่มีความสัมพันธ์กันในลักษณะที่เท่าเทียม และมีอิสระต่อกัน ในรูปแบบโยงใยเชื่อมโยงกันในการทำกิจกรรม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัย เกื้อกูล มีรูปแบบการดำเนินงานเชิงกลไก เพื่อภารกิจไปสู่เป้าหมายและแผนงานเดียวกัน ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของกลุ่มไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society)

3.2 รูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายการเรียนรู้ ผู้เขียนประมวลและแบ่งประเภทของเครือข่ายการเรียนรู้ได้ ดังนี้

3.2.1. แบ่งตามจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะภายใต้โครงสร้างของเครือข่ายการเรียนรู้

3.2.1.1 เครือข่ายการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นเอกัตบุคคลเป็นหลัก มีลักษณะของการประสานสัมพันธ์ การดำเนินงานของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อขยายการให้บริการทางการศึกษาในระบบโรงเรียน นอกกระบวนโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย ไปยังผู้ที่ต้องการ อย่างกว้างขวาง และสนองตอบปัญหาความต้องการของแต่ละบุคคล ตลอดจนจิตใต้สำนึกในการมีส่วนร่วมพัฒนา

3.2.1.2 เครือข่ายการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นชุมชนเป็นหลัก เป็นการกระตุ้นให้สมาชิกใช้ศักยภาพของตนเองเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชน เพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเอง บนพื้นฐานของการเข้าใจสภาพปัญหา เจือใจ ซื่อจกักัด และความต้องการของตน

3.2.2. แบ่งตามโครงสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งพิจารณาถึงโครงสร้างเครือข่ายการเรียนรู้อาศัยความร่วมมือระหว่างบุคคล องค์กร และเทคโนโลยีการสื่อสารเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ สามารถจำแนกออกได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

3.2.2.1 เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างกระจายศูนย์ มีศูนย์กลางทำหน้าที่ประสานงาน แต่ภารกิจในการเรียนการสอนจะกระจายความรับผิดชอบให้สมาชิกเครือข่ายซึ่งต่างก็มีความสัมพันธ์เท่าเทียมกัน รูปแบบนี้อาจเรียกว่าการกระจายความรับผิดชอบ (Distributed Network) ซึ่งพบได้ในเครือข่ายการพัฒนาชนบท และการเรียนรู้จากแหล่งวิทยาการชุมชน โดยอาศัยสื่อบุคคลเป็นหลัก

3.2.2.2 เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างรวมศูนย์ มีองค์กรกลางเป็นทั้งศูนย์ประสานงาน และเป็นแม่ข่ายรวบรวมอำนาจการจัดการความรู้ไว้ในศูนย์กลาง การลงทุนด้านเทคโนโลยีและกำลังคนอยู่ที่แม่ข่าย ส่วนลูกข่ายหรือสมาชิกเป็นเพียงผู้ร่วมใช้บริการจากศูนย์กลาง

3.2.2.3 เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างลำดับชั้น (Hierarchical Network) มีลักษณะเช่นเดียวกับแผนภูมิองค์กร การติดต่อสื่อสารข้อมูลต้องผ่านตามลำดับชั้นตอนมาก นิยมใช้การบริหาร จัดการองค์กรต่างๆ ซึ่งเหมาะแก่การควบคุม ดูแลระบบงาน

3.2.2.4 เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างแบบผสม คือมีทั้งแบบรวมศูนย์และกระจายศูนย์ ซึ่งพบมากในการจัดการศึกษานอกกระบวนโรงเรียน เนื่องจากการเรียนรู้มีได้อาศัยสื่อใดสื่อหนึ่งเป็นหลัก หากแต่มีการผสมผสานสื่อบุคคล และเทคโนโลยีจึงจำเป็นต้องจัดระบบเครือข่ายแบบผสม เพื่อสนองความต้องการได้อย่างกว้างขวางและตรง

3.2.3 แบ่งตามหน่วยสังคม ได้แบ่งการเครือข่ายการเรียนรู้ออกเป็น 4 ระดับ คือ เครือข่ายการเรียนรู้ระดับบุคคล เครือข่ายการเรียนรู้ระดับกลุ่ม เครือข่ายการเรียนรู้ระดับชุมชน และเครือข่ายการเรียนรู้ระดับสถาบัน

3.2.4 แบ่งตามระดับการปกครองและลักษณะของงาน ซึ่ง ประเวศ วะสี (2538) ได้แบ่งประเภทของเครือข่ายการเรียนรู้ออกเป็น 13 ประเภท คือ เครือข่ายชุมชนเครือข่ายนักพัฒนา เครือข่ายระดับจังหวัด เครือข่าย

ภาครัฐ เครือข่ายวิชาชีพ เครือข่ายธุรกิจ เครือข่ายสื่อสารมวลชน เครือข่ายนักฝึกอบรม เครือข่ายการประมวลและ
สังเคราะห์องค์ความรู้ระดับชาติ เครือข่ายภาคสาธารณะ เครือข่ายวิชาการ เครือข่ายนโยบายองค์กรของรัฐ และ
เครือข่ายผู้ทรงคุณวุฒิ

3.3 การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต

การเรียนรู้ตลอดชีวิตควรเริ่มจากการมีส่วนร่วมของบุคคล องค์กรและชุมชนในการตระหนักถึงปัญหาและ
การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการสร้างเสริมประสบการณ์ การถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกันจนทำ
ให้เกิดการเรียนรู้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2538) ดังนี้

3.3.1 การกระตุ้นความคิด ความใฝ่แสวงหาความรู้ จิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น และการมีส่วน
ร่วมในการพัฒนา

3.3.2 การถ่ายทอด แลกเปลี่ยน การกระจายความรู้ทั้งในส่วนของวิทยากรสากลและภูมิปัญญา
ท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนการสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ

3.3.3 การแลกเปลี่ยนข่าวสารกับหน่วยงานต่างๆ ของทั้งในภาครัฐและเอกชน

3.3.4 การระดมและประสานการใช้ทรัพยากรร่วมกัน เพื่อการพัฒนาและลดความซ้ำซ้อน สูญเปล่าให้
มากที่สุด

เครือข่ายการเรียนรู้ลักษณะร่วมกัน คือ เครือข่ายการเรียนรู้เกิดจากการประสบปัญหา ภาวะวิกฤติ หรือ
เหตุการณ์ที่เป็นจุดพลิกผัน รุนแรงจนเกิดเป็นประเด็นที่ทุกคนในเครือข่ายเห็นความสำคัญและรวมตัวกันขึ้นเป็น
เครือข่ายการเรียนรู้ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การเรียนรู้ที่ประสบความสำเร็จก็คือ การที่แต่ละบุคคล
สามารถประยุกต์ใช้เครื่องมือ ข้อมูลข่าวสารและองค์ความรู้ที่เหมาะสม เพื่อแก้ปัญหา และแสวงหาโอกาสในการ
เรียนรู้ตลอดชีวิต ส่วนเครือข่ายการเรียนรู้ก็เป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิต เครือข่าย
เป็นระบบการเชื่อมโยงระหว่างบุคคล หน่วยงาน องค์กร สถาบันเข้าด้วยกัน ทำให้สามารถแลกเปลี่ยน
ความรู้ ความคิด ข้อมูลข่าวสาร ทรัพยากร ตลอดจนส่งเสริมการภารกิจให้มีผลสำเร็จและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3.4 ตัวอย่างการดำเนินงานของเครือข่ายการเรียนรู้

เครือข่ายการเรียนรู้ บ้านคำปลาหลาย จังหวัดขอนแก่น ตั้งอยู่หมู่ที่ 9 ตำบลบ้านดง อำเภออุบล
รัตน์ จังหวัดขอนแก่น เดิมเป็นชุมชนที่กระจัดกระจาย ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำการปลูก
ปอ ปลูกมันเพื่อขาย และเป็นหมู่บ้านที่ทำการเกษตรแบบพึ่งพาธรรมชาติ ต่อมาคนในหมู่บ้านได้ปลูกพืช
เชิงเดี่ยว เช่นอ้อย และมันสำปะหลัง ดังนั้นหนึ่งปีมีรายได้ครั้งเดียว ก่อให้เกิดการอพยพแรงงาน ทั้งลูกหลานกับคน
แก่ เด็กขาดสารอาหาร เกิดภาวะวิกฤติในหมู่บ้าน ทำให้บ้านคำปลาหลายเป็นหมู่บ้านที่ยากจนที่สุดของอำเภอ
อุบลรัตน์

ต่อมาใน พ.ศ. 2537 ชุมชนบ้านคำปลาหลาย พลิกแนวคิด ปลูกพืชเชิงเดี่ยว ทำเกษตรผสมผสาน มี
บ่อ และ พืชต่างๆ ในแต่ละบ้าน เริ่มจาก 10 ครัวเรือน จนกระทั่งพ.ศ. 2543 ครบทุกครัวเรือน มีการตั้งเครือข่าย
การเรียนรู้กลุ่ม ต่างๆ เช่น กลุ่มเลี้ยงวัว กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มร้านค้าชุมชน กลุ่มเด็กกรักถิ่น ให้ลูกหลานได้เรียนรู้ โดย
แทรกเข้ากลุ่มต่างๆ กลุ่ม อสม. ที่ดูแลเรื่องโรคภัยไข้เจ็บ เช่น ไข้เลือดออก กลุ่มออมทรัพย์ของหมู่บ้าน และ
สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยมาให้ความรู้แก่คนในหมู่บ้านและเป็นแกนกลาง

เอกสารประกอบการเรียนการสอนวิชาเครือข่ายการเรียนรู้กับการพัฒนาสังคม (รหัส 2534503) เรียบเรียง โดย สุจิตรา ยางนอก

ในการประสาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายใช้รูปแบบการเล่าเรื่อง (Story Telling) ในการถอดองค์ความรู้และสรุปบทเรียน ชาวบ้านคำปลาหลายจึงมีทักษะในการย่อและย่อข้อมูลต่างๆ ผลจากการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ขึ้นในชุมชน ส่งผลให้ลูกหลานที่ทำงานต่างถิ่นกลับมาหมดแล้ว เพราะเห็นหมู่บ้านสมบูรณ์ สามารถสร้างเครือข่ายในระดับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน

3.5 สรุป

จากที่กล่าวมา เห็นได้ว่า เครือข่ายการเรียนรู้ คือ เครือข่ายที่เกิดจากการประสบปัญหา ภาวะวิกฤติ หรือ เหตุการณ์อะไรบางอย่างที่เป็นจุดพลิกผัน รุนแรงจนเกิดเป็นประเด็นที่ทุกคนในเครือข่ายเห็นความสำคัญและรวมตัวกันขึ้นเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีความสัมพันธ์กันในลักษณะที่เท่าเทียม และมีอิสระต่อกัน ในรูปแบบโยงใย เชื่อมโยงกัน เพื่อการทำกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์เฉพาะตน (Personal experience) ข้อมูลข่าวสาร ประสบการณ์ และการเรียนรู้ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กร ตลอดจนแหล่งความรู้ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องส่งผลให้เกิดการเผยแพร่และการประยุกต์ความรู้ใหม่ๆ เพื่อวัตถุประสงค์ทางวิชาชีพหรือทางสังคม โดยผลที่ได้สามารถแก้ปัญหาที่ประสบร่วมกันในเครือข่ายได้ทันที อันนำไปสู่การพัฒนาเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่เป็นระบบที่เชื่อมโยงกันมากที่สุด

แบบฝึกหัดท้ายบท (บทที่ 3)

- 3.1 แนวคิดเครือข่ายการเรียนรู้เริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงใด และอย่างไร
- 3.2 กรณการพัฒนารวมชุมชน (2547) อธิบายความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ว่าอย่างไร
- 3.3 รูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้แบ่งเป็นกี่ประเภท อะไรบ้าง ให้ยกตัวอย่างประกอบการอธิบาย
- 3.4 การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต ควรทำอย่างไรบ้าง อธิบายและยกตัวอย่างประกอบ
- 3.5 เครือข่ายการเรียนรู้ บ้านคำปลาหลาย จังหวัดขอนแก่น มีจุดเด่น ของการเกิดเครือข่าย อย่างไร

เอกสารอ้างอิงท้ายบท

กรมการพัฒนาชุมชน. **คู่มือนักพัฒนาเรื่องการจัดกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม.**

(พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพมหานคร : บางกอกบล๊อค, 2547.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน :**

รายงานการประชุมระดับชาติ ระหว่างวันที่ 30 มีนาคม – 1 เมษายน 2538. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2538.

ประเวศ วะสี. **พลังสร้างสรรค์เพื่อการทำงานในสถานการณ์โรคเอดส์.** เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, 2538.

ปาริชาติ วลัยเสถียร พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น สหัชยา วิเศษ และคนอื่นๆ. **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.

สนธยา พลศรี. **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน.**(พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2550.

อชาญญา รัตนอุบล อาจารย์ประจำสาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชานโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย